

Despite the fact that religious values do not contradict the universal values, religious consciousness is more susceptible to manipulation, and its carrier is less inclined to participate in political life and, to a greater extent, involvement in terrorism, which increases the fear of a person for their safety.

Religious associations play an important instrumental role in Russian politics. The activities of «traditional» religious associations amount to: a) strengthening the monocentric organization of the Russian «state», b) neutralizing the civilian element, c) consolidating individuals based on religious affiliation.

«Unconventional» religious associations are subject to administrative pressure and are regarded as alien to the system. The Russian «state» creates significant obstacles on the way to their institutionalization, applies repressive practices.

Strengthening of «traditional» religious associations in Russia is in conflict with the general civilizational vector and leads to the archaization of Russian social and political life, contributing to the strengthening of the monocentric organization of the Russian «state» and the system of «Russian power».

Key words: monocentrism, authoritarianism, religious associations, clericalization, political and religious conflict.

УДК 32: 316.646.32 (477)

І. Б. КІЯНКА

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПУ ТОЛЕРАНТНОСТІ В КОНТЕКСТІ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТА ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

Проблематика толерантності займає чільне місце у системі публічного управління і є позитивною складовою у прийнятті політичних рішень. Доктрина толерантності має багату історичну та філософську спадщину. Дана стаття розглядає толерантність не тільки як філософський контекст, але й дає комплексну оцінку у прийнятті важливих рішень. А також проілюстровано багатий європейський досвід.

Ключові слова: толерантність, публічна політика, політична система, популізм, демократія.

Киянка І. Б. Реализация принципа толерантности в контексте публичного управления и политики в Украине

Проблематика толерантности занимает ведущее место в системе публичного управления и является положительной составляющей в принятии по-

---

© КІЯНКА Ірина Богданівна – кандидат політичних наук, доцент кафедри політичних наук і філософії Львівського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України

литических решений. Доктрина толерантности имеет богатое историческое и философское наследие. Данная статья рассматривает толерантность не только как философский контекст, но и дает комплексную оценку в принятии важных решений. А также проиллюстрировано богатый европейский опыт.

Ключевые слова: толерантность, публичная политика, политическая система, популизм, демократия.

Kiyanka Iryna. Realizing the principles of tolerance of the context public management and policy in the Ukraine

Tolerance is the first degree of the positive relationships that create a triad: tolerance, respect, cooperation. It should be noted that the doctrine of tolerance has a rich historical and philosophical heritage. If review tolerance in a philosophical context, it can be concluded that the tolerance-mode of expression, which originated in Western Europe during modern times.

Key words: tolerance, public policy, political system, populism, democracy.

Плюралізм, консенсус, компроміс – виступають основними засобами досягнення політичної стабільності в демократичному суспільстві. Але передумовою будь-яких засобів досягнення політичної стабільності є визнання принципу толерантності, оскільки даний принцип, можна констатувати в трьох рівнях: мегарівень, мезарівень і мікрорівень. Якщо брати до уваги мегарівень, який саме включає розуміння толерантності, як принципу так і засобу.

Саме під таким кутом зору проаналізуємо європейські доктрини толерантності, яка виступає загальноприйнятим принципом у досягненні стабільності в країні та свідчить про високий рівень політичної культури суспільства. Натомість ситуація в нашій країні далеко не така однозначна, оскільки завжди знаходиться принаймні одна з сторін, причетна до вузла суперечностей, яка переконана, що альтернатива діалогові, все ж існує. А діалог в свою ж чергу виступає як певна цінність, яку можна використовувати і в політично-правовій і в соціально-культурній та релігійній площинах .

Толерантність – європейська універсалія, яка животворить правопорядок і підтримує ідею загального консенсусу. Нині у суспільній свідомості дедалі більшого значення свого впливу та внутрішню і зовнішню політику державного життя набуває проблема толерантності. Дану категорію можна віднести як до термінології історичної спадщини, так і безперечно назвати новою реальністю, яка потребує комплексного міждисциплінарного аналізу.

По-перше, сюди слід зарахувати тенденції і наслідки толерантності, її соціальні і політичні траєкторії. Тому в даний час, ми можемо розглядати дану категорію із огляду глобалізаційних процесів, тобто як вона може впливати на політичне життя на міжнародній арені.

По-друге, слід врахувати зміну геополітичних реалій через крах колишнього світового устрою, фактичний обвал повоєнної системи європейської і міжнародної безпеки та через тенденцію до перегляду військово-політичних доктрин та способів урегулювання спірних проблем і конфліктів. Адже існування двох ворожих блоків США і СРСР протягом сорока років показало, що уряди кожної з цих країн толерантно ставилися один до одного. При цьому вони розуміли загрозу атомної війни для світового співтовариства і власне толерантне ставлення спостерігалось у підписанні цілої низки договорів про співпрацю і мир.

Проблематику толерантності висвітлено у працях Дж. Лока, З. Бжезінського, Р. Дарендорфа, Р. Легутки, Є. Головахи, В. Горбатенка, М. Мартиновича та ін.

Це самоочевидне розуміння того, що існує загальний владно-правовий інститут (традиційно це була держава, у сьогодишньому розумінні це може бути система колективної безпеки, військово-політичний блок і т. ін.), у силових межах якого культурно - політичні розходження або, говорячи словами Дж. Локка, спекулятивні уявлення та віра в Бога не загрожують громадянському миру. Толерантність – це досвід Західної Європи, що замість безперспективної ворожнечі відкрила шлях до усвідомлення паритету взаємного розуміння та діалогу. Це спроба налагодити мирним шляхом співпрацю між різним суперечливими ідеологемами, поглядами.

Відносно пояснення даного терміна – толерантність (у перекладі з латинської мови – *tolerantia* означає терпіння), за визначенням авторів Політологічного Енциклопедичного словника "це різновид взаємодії та взаємовідносин між різними сторонами: індивідами, соціальними групами, державами, політичними партіями, - за якою сторони виявляють сприйняття і терпіння щодо різниці у поглядах, уявленнях, позиціях та діях. Поява даного терміна, як вважають автори саме й пов'язана з терпінням і практикою сучасного стану світового співтовариства, коли люди (у тому числі державні і політичні

діячі) все більше розуміють необхідність установалення цивілізаційно-дружніх відносин між різними спільнотами і державами світового співтовариства" .

З наукового погляду доцільно виділити декілька варіантів або видів толерантності: декларативний, реляційний та акційний. У першому випадку, даний вид толерантності базується на словах (заявах, деклараціях). Яскравим прикладом такого виду толерантності в історії українського суспільства було прийняття Декларації про державний суверенітет УРСР від 16 липня 1990 року та Акта про державний суверенітет України від 24 серпня 1991 року. У другому випадку характерними властивостями толерантності виступають самі стосунки між різними суб'єктами на національному, регіональному та місцевому рівнях. У третьому випадку – ця категорія виявляється у діях.

Толерантність розглядається як мотив дій (поведінки), спроможний утримати конфлікуючі сторони від актуального насильства, тобто як свідоме творення ситуації толерантності. Передовсім йдеться про можливість домовитися, як зауважив Євген Бистрицький, "домовленість (угода) – це заміщення реального силового зіткнення мовно-комунікативними (політико-дипломатичними, легальними) та інформативно-просвітницькими діями: прорахувати можливі наслідки, вигоду та невігідність руйнівних дій, зіставити власні інтереси та можливі вчинки противної сторони, запропонувати розумний і найбільш оптимальний вихід із ситуації, що склалася"¹.

Ситуація толерантності – це ситуація створення умов, у тому числі ідеологічними та погрожувально-силовими засобами, раціонально-критичного, аргументативного дискурсу, спрямованого на досягнення взаємоприйнятної угоди, договору, що мав би чинні нормативно-стримувальні наслідки. Все це означає, що досягнення ситуації толерантності можливе тоді, коли існують умови, сказати б, раціонально-договірною розв'язання конфлікту – є силовий (стримувальний, у більшості випадків військова сила) та інформаційний простір, що включає в себе інформаційне забезпечення, допомога у виробленні владної позиції, що дозволяють прийняти рішення, яке власне і обмежує нетерпимість. Іншими словами, толерантність, зазвичай, розглядається на тлі загальної стратегії, спрямованої на раціональне подолання зіткнень суперечностей у

разі виникнення конфлікту. В основі такого сприйняття ситуації толерантності ще криється надія подолати конфлікт на спільній основі інтелектуального зусилля до толерантності, в тому числі групового раціонально-вольового самостримання.

Таким чином, звідси випливає, що толерантність являє собою перший ступінь позитивних відносин, які творять тріаду: толерантність-повага-співробітництво. Водночас слід зауважити, що доктрина толерантності володіє багатою історичною та філософською спадщинами. Якщо толерантність розглядати у філософському контексті, то можна зробити висновок, що толерантність-спосіб вираження думки, яка зародилась у Західній Європі в період Нового часу. Як зазначає відомий російський вчений Е. Соловйов: "для традиційного суспільства толерантність є в повному значенні незрозумілою і невідомою"².

Цілковито інший характер має толерантність у період Нового Часу Західної Європи XVI-XVII століть. Толерантність зародилась в процесі духовних реформацій, що були тісно пов'язані зі змінами західного християнства. Це процес супроводжувався чисельними нормативними сурогатами, замінами декларативних принципів. І тому на основі набутого досвіду можна стверджувати, що формування толерантності або так званої терпимості лежить не в аспекті вміння знаходити практично вигідні конвенції, а скоріш за все в аспекті послідовного мислення; не так в етичному аспекті, як у правовому³.

Проте, як зауважує відомий польський філософ і громадський діяч – Л.Колаковський, "толерантність набрала свого сучасного забарвлення, лише завдяки релігійного поділу у Європі в XVI-XVII століттях, внаслідок перманентного розв'язання конфлікту з релігійним підґрунтям (католики проти протестантів, православні проти католиків). Саме тоді у 1689 році з'являється знаменитий "Лист про толерантність" англійського філософа Дж. Лока, який, на нашу думку, не втратив свого значення і на початку XXI століття. Подібні класичні визначення толерантності спираються на передумову існування універсальної силової основи, акумульованої в певних державних інституціях і спроможної стримувати конфлікт світоглядів у стані взаємотерпимості".

Адже до Дж. Лока всі вважали, що передумовою політичної стабільності є релігійна і культурна однорідність. Проте англійський

філософ у своєму “Лист про толерантність” подає іншу версію, суть якої полягає у тому, що безпека держави зміцнюється підтримкою тих громадян, які сповідують панівну релігію, то наскільки зміниться її безпека, якщо буде шанована релігія кожного. Громади тих віросповідань, які перебувають у меншості, будуть такі вдячні, що зберігатимуть вірність цьому державному ладові. Якраз тому толерантність, якщо говорити про наявні її визначення, не є лише суб’єктивною терпимістю до всього інакшого в сенсі чужих поглядів та вірувань, толерантність передбачає практичну дію для стримування ідіосинкразії щодо чужого. Толерантність завжди є мірою допуску, дозволеного відхилення від певних стандартів та норм, тобто мірою, що означає активний контроль над власними діями.

Хоча, як стверджує відомий філософ і есеїст У. Еко, "якщо ми говоримо про толерантність, то насамперед слід з'ясувати, що є в нашому розумінні (нетолерантність), які риси і чинники, ми відносимо до нетолерантності. Аби бути толерантними щодо іншої людини, думки, ідеології, політичних дій, слід визначити межу толерантності і поставити межу нестерпному". І цілком зрозумілим є заклик сорока інтелектуалів, які зібрались у 1993 році і поставили перед собою завдання уважно стежити за всіма діями ультраправих. Ті, хто поставив свій підпис під “Закликом до пильності” (“Appel a la vigilance”), а їх уже кількасот, стривожені, що внаслідок частого вжитку відбувається звикання до небезпечних ідей, деякі з них стають привабливими. Учасники примирення, або ми їх назвемо, захисниками толерантності, вирішили не брати участі у виданнях, зустрічах, радіо- й телепрограмах, які принаймні якимось стосуються ультраправих⁴.

Темперамент терпимості – це не християнська смиренність, а довіра до чужого розуму і відкритості в дискусії: по-перше, що слід зробити для правильного розуміння толерантності, розрізнити два на перший погляд подібних феномени, а власне нетерпимість і непримиримість, відповідно до цього терпимість і смиренність. Існує багата філософська література про роль і вплив толерантності в організації суспільного життя. Є й численні юридичні праці, де робляться спроби встановити зв'язок між правом або точніше правопорядком та толерантністю із забезпеченням та захистом демократичного режиму.

Хоча як зауважив український філософ Ю. Іщенко, "що антична форма толерантності не артикулювана як принцип, утім, емпірично можлива й складова, що містить в собі три тлумачення" .

По-перше – це визнання відмінностей, а по-друге – припущення іншого, не свого, гранично чужого, "варварського". І по-третє – розуміння справедливості як долі та вищого закону. Толерантність в той час не відіграє ролі свідомого регулятиву суспільних відносин. Проте вона входить в традиційні форми життя та звичайно моралі, постає як усталена соціально-психологічна реакція на ті чи інші події, яка живиться формами співпраці, солідарності, злагоди й миру і сама живить їх. Тут радше вона виявляється у своїй слабкій і пасивній формі, тобто як терпимість, навіть як терплячість і байдужість. Таке ставлення лише інтерпретує можливість виникнення передумови толерантності, а не її виявлення як такої⁵.

Толерантність передбачає вміння іти на поступки і дозволяє співіснуванню різних іноді навіть різко протилежних точок зору, але в жодному разі не вдавання до насилля, зброї, ворожнечі. М. Маринович зауважив, "що толерантність – це лишень певна форма суспільної угоди про правила гри як необхідна передумова пошуку правди. Цей досвід толерантності став для західних дослідників архетипом, і коли вони звертають свій погляд на схід Європи, зокрема на Україну, а ргіогі передбачають, що тут в розумінні людей існує така ж безальтернативність діалогу"⁶.

А тепер перенесемо нашу увагу з успіху консолідованої демократії, яка передбачає толерантність як один із чинників врегулювання конфліктної ситуації і досягнення співробітництва в межах можливого, зосередивши свою увагу на сьогоднішні, де ідея толерантності має практичну цінність, якщо говорити про вплив певних суспільних патологій на гідність як пересічних громадян так і міждержавних відносин. Звичайно, маються на увазі такі хвороби сучасного складного суспільного ладу, як расова дискримінація, апартеїд, міжетнічна ворожнеча, геноцид, етнічні чистки. Власне тоді ми спостерігаємо помітну роль толерантності у формуванні громадянсько-правового ладу як на місцевому і регіональному, так і на глобальному рівнях. Надто добре це видно тоді, коли проблема розглядається у контексті дискримінації, репресій, масових вбивств, геноциду та порушення прав людини та норм людської моралі.

Водночас мусять існувати моральні та правові межі самої толерантності. Може навіть бути так, що толерантність до расизму та етноциду буде аморальною і непробачливою. Моральна відповідальність та юридичний професіоналізм вимагають належної оцінки того соціального контексту подій у суспільстві, де обов'язкова толерантність, а де з погляду моралі і права доцільна нетолерантність⁷.

Загальноприйнятий підхід до проблеми співвідношення толерантності і нетолерантності мусить базуватися на реальних діях і поведінці людей у складних ситуаціях та сферах взаємодії. Ось чому у цьому підході толерантність і нетолерантність розглядається як наслідок або результат соціально-політичного факту. Зв'язок між правом та соціальним фактом полягає у тому, що перше є наслідком і передумовою суспільних відносин. Якщо розглядати право саме так, тобто з якою ефективністю воно може і має реагувати на численні комбінації конфліктуючих та взаємодоповнюючих запитів, що їх формують люди у своїх суспільних, політичних та економічних зв'язках, можна довідатися про державно-політичний устрій, який це право сповідує і захищає.

Ознаки толерантності, ми також не можемо знайти в античній чи римській філософії, хоча можна взяти до уваги, наприклад, релігійну політику Римської імперії, її високий ступінь конфесійної терпимості. Як заявляє польський вчений Р. Лягутко у своїй відомій праці "Tolerancja", "поняття терміна толерантність із самого початку містило в собі щось загадкове і відразу зачіпало декілька сфер людського буття, починаючи з релігійної сфери. Оскільки толерантність проходить певний шлях духовної еволюції протягом століть, де і було зароджена саме розуміння даного принципу. Автор цієї праці підкреслює, що толерантність не може обмежуватись категоріями консенсусу та її розуміння набагато ширше ніж розуміння компромісу, який із самого початку має практичні підстави трактування в суспільно-політичному житті суспільства.

Аналізуючи культурні аспекти політичних зв'язків, треба врахувати норми і вартості різних сфер життя. Адже культурні зразки є продуктом історичного процесу розвитку. Цей процес формують різні елементи, які залишають довготривалі сліди в суспільній свідомості. А зразки в свою ж чергу мають вплив на сучасну поведінку в індивідуальному та груповому полях. Політичні зразки детермі-

нують норми поведінки, які діють не лише в межах політики і тому толерантність є певним породженням або еволюційним виміром політичної культури. І хоча вона є суб'єктивною основою політичної поведінки, але має певне значення. Таке розуміння політичної культури втілює відповідні компоненти знання політичного життя або емоційне ставлення до нації, до держави та інших великих суспільних груп, в яких живе особа.

Серед проблем, що постали перед Україною після проголошення незалежності і курсу на демократичні реформи, як виявилось, однією з найбільш складних проблем є формування громадянської політичної культури. Як зазначають Г. Алмонд і С. Верба, "саме громадянська політична культура суттєво впливає на становлення інститутів політичної системи, і тільки громадянська культура робить демократію усталеною". Визначаючи культурні цінності, що сприяють розвитку демократії, теоретики політики завжди згадують толерантність, довіру. До цих компонентів входить і певна система вартостей. При такому підході поняття політичної культури охоплює всю сукупність політичного життя, бо ця культура стосується держави, нації, її історії та соціально-політичної системи. Дане явище є досить характерним і поширеним на практиці в країнах Західної Європи, де існує певна неперервність і взаємозв'язок цієї практики з політичними доктринами. Звідси й випливає теза про те, що власне в таких суспільствах толерантність і сприятиме досягненню політичної стабільності. Власне такі дві універсальні цінності, на думку Р. Інглехарта, взагалі є визначальною характеристикою політичної культури.

З вказаною позицією важко не погодитися. Адже завдяки довірі і толерантності посилюється зв'язок між індивідом і спільнотою, зростає почуття єдності, можливості для кооперації. Схильність довіряти іншим – необхідна передумова солідаризації, формування "соціального капіталу", мережі асоціацій, об'єднань, що створюються на добровільних засадах і сприяють активізації залучення особи до процесу вирішення загально - суспільних справ. За словами Р. Даля, "власне довіра і породжує толерантність, неупереджене ставленням до іншого, що має певні культурні, ідеологічні і політичні відмінності". В свою чергу, недовіра викликає "ерозію" суспільного капіталу, обертається "атомізацією" суспільства, ізоля-

цією індивідів, упередженням небажанням сприймати не схожу на власну точку зору. А в політичній сфері – апатією, відчуженням від структури влади, ігноруванням політичних інститутів, а отже втра-тою можливостей впливати на рішення, які приймає держава⁸.

Толерантність, як один із складників політичної культури акумулює у собі історичний досвід, який стосовно українського соціуму позначений впливами як радянської спадщини, так і сучасних обставин. Відсутність результатів емпіричних досліджень щодо стану толерантності за радянських часів не дає можливості глибоко і всебічно простежити характер його змін упродовж десятка років. Але ґрунтуючись на аналізі політичної культури тогочасного суспільства, можна стверджувати, що толерантність радянської людини мала патерналістські, персоналізовані форми. Така категорія, як толерантність в радянській термінології не використовувалася або використання цього слова в працях соціологів чи істориків вважалось навіюванням Заходу чи західної культури. Держава прагнула надати толерантності громадян до владних структур інституціалізований характер через соціалізацію, цензуру внутрішніх засобів масової інформації та через запобігання впливу на неї з боку західних джерел, політично-адміністративний контроль проявів дисидентства тощо.

1. *Бистрицький С.* Політична філософія посткомунізму: горизонти методології // Політична думка. 1995. №1. С.3-8. 2. *Вятр Славомир.* Політична культура в Середній Європі. URL: // <http://www.Ji-magazine.lviv.ua/n9texts/wiatr.htm> 3. *Гавор Лешек.* Толерантність у громадянському суспільстві в добу глобалізації./ Громадянське суспільство і соціальні перетворення в Україні: Тези наукової конференції / за ред. А. Ф. Карася. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2001. 126 с. 4. *Еко Умберто.* Толерантність та її межі. URL: <http://www.Ji-magazine.lviv.ua/n16texts/eco/html> 5. *Ищенко Ю.* Умови та можливості толерантності в античності // Філософська думка. 2001. № 3. С.116-140. 6. *Маринович М.* Толерантність як уміння “ плавати в одному човні” // Критика. 2001. Вересень. С. 10-11. 7. *Маринович М.* Роль церкви в будівництві посткомуністичного суспільства в Україні. URL: <http://www.lta.lviv.ua> 8. *Legutko R.* Tolerancja. Rzecz o surowym panstwie , prawie natury, milosci i suminie. Krakow. 1997. 235 P.

***Kiyanka Iryna.* Realizing the principles of tolerance of the context public management and policy in the Ukraine**

Signs of tolerance, we can not find in ancient Rome or philosophy, although it can be taken into account, such as the religious policy of the Roman Empire, its high

degree of religious tolerance. As "the concept of the term tolerance initially contained a something mysterious and immediately touched several areas of human life, beginning with the religious sphere. Since tolerance is a way of spiritual evolution for centuries, where it was conceived understanding of this principle. By this work emphasizes that tolerance can not be limited categories of consensus and understanding is much broader than the understanding of compromise from the outset has practical view foundation treatment in social and political life of society.

One of the most important features of the development and activity of political power in a democratic society is a priority tolerance. So today we are witnessing unprecedented consensus on who should dominate the international arena.

Tolerance as one of the components of political culture accumulates in a historical experience that concerning Ukrainian society marked impact on both the Soviet legacy and modern circumstances. The lack of results of empirical studies on the state of tolerance in Soviet times makes it impossible to trace deep and comprehensive nature of its changes over decades. But based on an analysis of the political culture of contemporary society, it can be argued that tolerance Soviet man was paternalistic, personalized form. This category of tolerance in the Soviet terminology is not used or the use of the word in the writings of historians or sociologists considered the suggestion of the West or Western culture.

The feasibility of a detailed analysis of the tolerance stems from the need to consider the conflict as an existential conflict societies, the clash of different cultural foundations of life. An example of the modern Ukrainian culture clash is the life of an authoritarian system that still remains in the mentality and culture of the average citizen citizen transitional society.

Key words: tolerance, public policy, political system, populism, democracy.

УДК 328.123

Ю. В. ЯКИМЕНКО

ПРАВОВИЙ СТАТУС ПАРЛАМЕНТСЬКОЇ ОПОЗИЦІЇ В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ СТАН, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ ВРЕГУЛЮВАННЯ

Аналізуються основні зміни у правовому статусі опозиції в Україні у період 2010-2017 рр., підходи різних політичних сил до проблеми законодавчого унормування прав і гарантій парламентської опозиції. У порівняльному контексті розглядаються конкретні законодавчі ініціативи, внесені на розгляд

© ЯКИМЕНКО Юрій Віленович – кандидат політичних наук, заступник генерального директора – Директор політико-правових програм Центру Разумкова